

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 2015, Αρ. 2 (2015)

Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά, στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή: Πρακτικά 5ου Συνεδρίου

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

5^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ 19-21 Ιουνίου 2015

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας και
Θρησκευμάτων

« Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά,
στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή »

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2016

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Παπαδάτος Γιάννης
Πολυχρονόπουλου Σταυρούλα
Μπασιτά Αγγελική

ISSN: 2529-1157

ΑΘΗΝΑ

Ο νέος Νόμος για τα Α.Ε.Ι.: Διεθνοποίηση και Αξιολόγηση, οι κύριες αλλαγές στο Πανεπιστήμιο

Αγγελική Ματσούκη

doi: [10.12681/edusc.165](https://doi.org/10.12681/edusc.165)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ματσούκη Α. (2016). Ο νέος Νόμος για τα Α.Ε.Ι.: Διεθνοποίηση και Αξιολόγηση, οι κύριες αλλαγές στο Πανεπιστήμιο. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης, 2015(2)*, 820-833.
<https://doi.org/10.12681/edusc.165>

Ο νέος Νόμος για τα Α.Ε.Ι.: Διεθνοποίηση και Αξιολόγηση, οι κύριες αλλαγές στο Πανεπιστήμιο

Αγγελική Ματσούκη
Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης «Εκπαίδευση και Ανθρώπινα Δικαιώματα»,
Σχολή Επιστημών της Αγωγής,
Τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία, ΕΚΠΑ
Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης «Ευρωπαϊκές και Διεθνείς Σπουδές»,
Σχολή Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών,
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, ΕΚΠΑ
Διοικητική Υπάλληλος στο Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών (Γ.Π.Α.)
amatsouki@yahoo.gr

Π ε ρ ί λ η ψ η

Ένας νέος Νόμος για τη λειτουργία των Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης ψηφίστηκε το 2011 στην Ελλάδα και ένας νέος διάλογος ξεκίνησε. Το πρόγραμμα μεταρρύθμισης του ελληνικού Πανεπιστημίου παρατίθεται στο Νόμο 4009/2011. Ορισμένοι θεωρούν αυτήν τη νομοθεσία ως ένα πολλά υποσχόμενο πλαίσιο, πάνω στο οποίο αλλαγές που επιδιώκονταν από καιρό για τα ελληνικά Πανεπιστήμια τελικά θα πραγματοποιηθούν. Άλλοι, φαίνεται να θέτουν υπό αμφισβήτηση τις νέες νομοθετικές προσεγγίσεις, βασιζόμενοι στο ότι ο Νόμος παρουσιάζει σοβαρά μειονεκτήματα, που αποσυνθέτουν το Πανεπιστημιακό σύστημα που έχει υπηρετήσει καλά την Ελλάδα για πολλά χρόνια από το 1982 και που φέρνει επιδείνωση σε πρότυπα, διοικητικό χάος, προβλήματα στη διδασκαλία και έντονες αντιπαραθέσεις μέσα στους κόλπους των Πανεπιστημίων. Ανατρέχοντας σε γραπτές πηγές επικεντρώθηκα στο πως μετασχηματίζεται η έννοια της δημοκρατίας με άξονα το νέο Νόμο, δίνοντας το προβάδισμα στο Πανεπιστήμιο της διοικητικής αποτελεσματικότητας, όπου δείκτες αξιολόγησης και αποδοτικότητας αναδεικνύονται στην κορυφή του προφίλ ενός επιτυχημένου Πανεπιστημίου και στο πως η διεθνοποίηση και η παγκοσμιοποίηση επιφέρουν την αξιολόγηση σε προγράμματα σπουδών και ανθρώπινο δυναμικό. Δεν μπορούμε να αρνηθούμε ότι η υψηλή ποιότητα των δημόσιων Πανεπιστημίων παραμένει ο ακρογωνιαίος λίθος των κοινωνιών με υψηλό εισόδημα. Πρέπει να έχουμε κατά νου ότι η προηγούμενη αναδιάρθρωση του ελληνικού δημόσιου Πανεπιστημίου κατάφερε πέρα από κάθε ελπίδα την επέκταση της μαζικής Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, ακόμη και στα χαμηλότερα εισοδήματα και την εργατική τάξη. Το διακύβευμα είναι πολύ υψηλό. Τα ελληνικά Πανεπιστήμια εισέρχονται σε μια νέα εποχή της εκπαιδευτικής ιστορίας, που στοχεύει να δώσει στους φοιτητές μια θέση στην αγορά εργασίας, γεγονός που θα τους επιτρέψει να εξασκήσουν τις γνώσεις και τα μαθησιακά αποτελέσματα, έτσι ώστε οι απόφοιτοι να γνωρίζουν και να είναι ικανοί να το καταφέρουν.

Λέξεις Κλειδιά: μεταρρύθμιση των Πανεπιστημίων, δημοκρατία, διεθνοποίηση, παγκοσμιοποίηση, αξιολόγηση, οικονομία, προγράμματα σπουδών, μαθησιακά αποτελέσματα.

Abstract

A new Law regulating the functioning of the Higher Education Institutions in Greece has been passed in 2011 and after and a new debate has risen on. The Greek University reform program is given in Greek Law 4009/2011. Some see this legislation as a promising framework upon which long-seeking changes in the Greek

Universities will finally take place. Others seem to appear to call into question the new legislative approaches, on the grounds that the Law being seriously flawed, decomposing the university system that has served Greece well for many years since 1982 and brings deteriorating standards, administrative chaos, problems in teaching and intense controversy within the Universities. Using written sources I focused on how the concept of democracy is being transformed, guided by new Law giving precedence to the University's administrative efficiency, where efficiency evaluation indicators emerge at the top of the profile of a successful University and how the internationalization and globalization cause the evaluation in study programs and human resources. We cannot deny that high-quality public universities remain the cornerstone of societies with high-income economies. We have to bear in mind that past restructuring of Greek public universities did beyond all hope to expand mass higher education even to the lower-middle and working classes. The stakes are very high. Greek universities are entering a new era of educational history that aims at giving students a place in the labor market, which would allow them to practice their skills and learning outcomes, so that graduates know and be able to manage.

Keywords: University reform, democracy, internationalization, globalization, evaluation, economy, study programs, learning outcomes.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Εισαγωγή

Πολλοί αντέδρασαν στο άκουσμα του νέου Νόμου για τα Α.Ε.Ι. και πολλά γράφτηκαν όταν ανακοινώθηκε ο Νόμος 4009/2011. Ο Καθηγητής Γ. Γιατρομανωλάκης αναφέρει ότι ο Νόμος 4009/2011 περιέχει θετικές διατάξεις, όπως είναι η κατάργηση του Πανεπιστημιακού ασύλου και των «αιώνιων» φοιτητών, η διάρκεια των εξαμήνων, τα προγράμματα σπουδών, ο περιορισμός της συμμετοχής των φοιτητών στις διαδικασίες ανάδειξης των οργάνων της Διοίκησης. Εμφανίζονται δηλαδή διατάξεις «θεραπείας» στο ελληνικό Πανεπιστήμιο, αλλά από την άλλη ο ίδιος ισχυρίζεται ότι ο νόμος αυτός ενώ θεραπεύει με το ένα χέρι, πληγώνει με το άλλο (Γιατρομανωλάκης, 2011).

Από την άλλη, ο Καθηγητής της Νομικής Κ. Χρυσόγονος αναφέρει ότι η μεταρρύθμιση που επιχειρείται στην Ανώτατη Εκπαίδευση, αν και επιφέρει πολλές μεταβολές στην παιδεία, δεν είναι σε αρμονία με το Σύνταγμα. Στην ουσία, εξηγεί ο Καθηγητής ο Νόμος 4009/2011 εστιάζει στη «μετάβαση από ένα μοντέλο οργάνωσης με κυρίαρχο το δημοκρατικό-συμμετοχικό στοιχείο σε ένα εντελώς διαφορετικό, με ευδιάκριτα ολιγαρχικά χαρακτηριστικά, στο όνομα της «ποιότητας» και της «διεθνοποίησης» (Χρυσόγονος, 2011). Η Καθηγήτρια Σ. Πριόβολου υπογραμμίζει ότι οι φοιτητές είχαν κυρίαρχο ρόλο συνδιοίκησης στα Πανεπιστήμια και δικαιώματα τέτοια, που δεν έπρεπε να έχουν ως φοιτητές, ενώ τάσσεται υπέρ της προόδου του Πανεπιστημίου, το οποίο πρέπει να αποδείξει στην κοινωνία ότι οι δάσκαλοί του προχωρούν στο μέλλον και δεν εναντιώνονται σε κάθε εξέλιξη (Πριόβολου, 2011).

Συγχρόνως, παρατηρούμε ότι ο βαθμός αλληλεξάρτησης μεταξύ των οικονομιών και των πολιτικών ανάμεσα στα κράτη είναι σήμερα πολύ μεγάλος, γεγονός που καταδεικνύει ότι έχουμε πλέον εισέλθει σε μια νέα ιστορική φάση. Οι νέες τεχνολογίες εγκαθιδρύουν ένα νέο ήθος συσσώρευσης του πλούτου και της επικοινωνίας, ενώ η ανάπτυξη μιας παγκόσμιας οικονομίας της αγοράς αύξησε τις ευκαιρίες για όσα κράτη θεωρούνταν ότι κατέχουν υψηλό επίπεδο προσφοράς εκπαίδευσης.

Στην παρούσα εργασία θα προσπαθήσουμε να εντρυφήσουμε στο πως μετασχηματίζεται η έννοια της δημοκρατίας με άξονα το νέο Νόμο, δίνοντας το προβάδισμα στο Πανεπιστήμιο της διοικητικής αποτελεσματικότητας, όπου δείκτες αξιολόγησης και αποδοτικότητας αναδεικνύονται στην κορυφή του προφίλ ενός επιτυχημένου Πανεπιστημίου και στο πως η διεθνοποίηση και η παγκοσμιοποίηση επιφέρουν την αξιολόγηση σε προγράμματα σπουδών και ανθρώπινο δυναμικό. Ειδικότερα, το ερώτημα που εξετάστηκε αφορά στο πως η έννοια της δημοκρατίας από το «Πανεπιστήμιο των όλων ομάδων» παραδίδει τα σκήπτρα στην έννοια της αποτελεσματικότητας και της αξιολόγησης, μέσω της παγκοσμιοποίησης και της διεθνοποίησης των σπουδών.

Αυτό το θέμα θεωρώ, αποτελεί ζήτημα εξαιρετικής σημασίας δεδομένου ότι οι αλλαγές στην Πανεπιστημιακή εκπαίδευση, η έρευνα και η προσπάθεια σύνδεσής τους κατά τις τελευταίες δεκαετίες με την αγορά έχει ουσιαστικό επιστημονικό ενδιαφέρον, αφού πολλοί υποστηρίζουν ότι τέτοιες αλλαγές οδηγούν προς την αλλοίωση του δημόσιου χαρακτήρα του Πανεπιστημίου ως αγαθού, μετατρέποντάς το σε παράρτημα ιδιωτικών εταιρειών. Αντίθετα, πολλοί είναι εκείνοι που πιστεύουν ότι οι νέες αλλαγές που προωθούνται ενισχύουν το ελληνικό Πανεπιστήμιο και αφαιρούν τα στοιχεία εκείνα που δεν το αφήνουν να οικοδομήσει ένα σύγχρονο και αξιόπιστο πρόσωπο, ικανό να αναμετρηθεί και να συγκριθεί με οποιοδήποτε Πανεπιστήμιο του εξωτερικού. Το ελληνικό Πανεπιστήμιο δεν υπάρχει μόνο για να ανακαλύπτει τη γνώση, συνδέοντάς τη με εμπορευματική αξία, αλλά οφείλει να αποδεικνύει ότι διατηρεί αυτήν τη γνώση στο πέρασμα του χρόνου, γιατί η έρευνα ακριβώς επειδή πρόκειται για έρευνα δεν μπορεί να κατευθυνθεί. Δεν μπορούμε επίσης να αμφισβητήσουμε το γεγονός ότι η λήψη ενός πτυχίου οφείλει και πρέπει να αντανακλάται στην επαγγελματική αποκατάσταση και σταδιοδρομία ενός πτυχιούχου, ο οποίος με πολλές προσωπικές θυσίες αφοσιώθηκε στο συγκεκριμένο σκοπό.

Τέλος, θα αναφερθούμε στο αδιαπραγμάτευτο δικαίωμα της συνέχισης της έρευνας στα Πανεπιστήμια παρόλη τη δύσκολη οικονομικά συγκυρία που διανύει η χώρα μας, στην ανάγκη διασφάλισης της επαγγελματικής αποκατάστασης των αποφοίτων και την επίτευξη του στόχου της εκπαίδευσης, ενός στόχου απέναντι στον οποίο όλοι θεωρούνται ισότιμοι να προσπαθήσουν να κατακτήσουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Η πρόσφατη μεταρρύθμιση του Ελληνικού Δημοσίου Πανεπιστημίου: από την εσωτερική δημοκρατία στη σύνδεση του Πανεπιστημίου με την κοινωνία και την οικονομία και την άνοδο της πανεπιστημιακής γνώσης

2.1. Το Πανεπιστήμιο ως αντιπροσωπευτική δημοκρατία: το «Πανεπιστήμιο των όλων ομάδων»

Πριν από τριάντα χρόνια ένας Νόμος - πλαίσιο άλλαξε εξολοκλήρου την επικρατούσα κατάσταση στα ελληνικά ανώτατα Ιδρύματα, δίνοντας κίνητρα στο καταπιεσμένο επιστημονικό προσωπικό να ασχοληθεί με περισσότερο συστηματικό τρόπο με την εκπαίδευση και την έρευνα. Ο πρώτος Νόμος-πλαίσιο 1268/1982 των Πανεπιστημιακών Δ. Κλάδη, Ι. Πανούση, Γ. Λιάνη και Δ. Ρόκο «Για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων» οριοθετεί το Πανεπιστημιακό άσυλο, περίπου όπως το γνωρίζαμε μέχρι σήμερα, θέλοντας να προστατεύσει το φοιτητή και τις πεποιθήσεις του, θεσπίζει την αυτοδιοίκηση των Α.Ε.Ι., προσδιορίζει το ερευνητικό και διδακτικό έργο των διδασκόντων, καθώς επίσης και την

ακαδημαϊκή εξέλιξη των μελών ΔΕΠ. Επιπλέον, δημιούργησε το Τμήμα δίνοντας ρόλο εξουσίας σε όλα τα μέλη του, ενώ στη διαδικασία επιλογής και εξέλιξης των μελών ΔΕΠ μπορούν να λάβουν μέρος και οι φοιτητές, εκτός από τα μέλη ΔΕΠ του Τμήματος.

Οι De Boer και Stensaker αναφέρονται σε συγκεκριμένα οργανωσιακά χαρακτηριστικά του Πανεπιστημίου, τέτοια που να ανταποκρίνονται στην οργάνωσή του ως «αντιπροσωπευτική δημοκρατία» (De Boer and Stensaker, 2007), κάνοντας λόγο για χαρακτηριστικά τέτοια που προσιδιάζουν στον αρχικό νόμο για την Τριτοβάθμια εκπαίδευση (Ν. 1268/1982). Όλοι δηλαδή θα πρέπει να έχουν το δικαίωμα να εκλέγουν τους αντιπροσώπους τους, καθώς επίσης οι εκπρόσωποι αυτοί θα πρέπει να έχουν ουσιαστική εξουσία. Υπάρχει η αυτονομία του διδάσκοντα, η ελευθερία δηλαδή να ορίζει εκείνος το περιεχόμενο του μαθήματός του, ενώ επίσης η αυτονομία του Πανεπιστημίου κατοχυρώνεται μέσω του Νόμου του 1982 και δεν αμφισβητείται από εξωτερικούς παράγοντες. Επιπλέον, οι De Boer και Stensaker υπογραμμίζουν ότι η εξουσία λήψης αποφάσεων δεν θα πρέπει να συγκεντρώνεται σε ένα πρόσωπο, αλλά να μοιράζεται σε αρκετά άτομα (De Boer and Stensaker, 2007).

Κατά τον Καθηγητή Γιάννη Πανούση, η φιλοσοφία του Νόμου του 1982 ήταν απόρροια των αλλαγών του πνεύματος της Δυτικής Ευρώπης και του Μάη του '68, του Πολυτεχνείου και των κοινωνικών εξεγέρσεων, ένα παιδί της εποχής του. Αυτός ο Νόμος έμεινε στην ιστορία ως «το Πανεπιστήμιο των όλων ομάδων», θέλοντας να διασφαλίσει τη λειτουργία ενός Πανεπιστημίου ως αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Μια βασική τομή υπήρξε η συμμετοχή όλων των ομάδων των Α.Ε.Ι. στα όργανα της διοίκησης με δικαίωμα ψήφου και στους εκπροσώπους των φοιτητών. Ως συνέπεια, οι υποψήφιοι για διοικητικές θέσεις συναλλάσσονταν με φοιτητικές παρατάξεις με αποτέλεσμα την ενίσχυση του φαύλου κύκλου της διαπλοκής και της κομματοκρατίας (Λακασάς, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο http://portal.kathimerini.gr/4Dcgi/4dcgi/ w articles kathextra-1_19/03/2012_433629). Ο Νόμος 1268/1982 ξεκίνησε με εξαιρετικές προθέσεις στις αποσκευές του και με σημαία του τη δημοκρατία, θέλοντας να δώσει τέλος στο κλειστό σύστημα της αριστοκρατικής εξουσίας και να θέσει σε λειτουργία τους μηχανισμούς εκείνους που θα οδηγούσαν στην ανάδειξη νέων Πανεπιστημιακών με διάθεση για δουλειά και τη διάχυση της γνώσης μέσα σε ένα καλύτερο εκπαιδευτικό και ερευνητικό σύστημα.

Στην πορεία όμως, τα πράγματα πήραν άλλη στροφή και η «καταχρηστική εφαρμογή» του επέφερε καταστροφικές συνέπειες για το ελληνικό Πανεπιστήμιο. Οι φοιτητικές παρατάξεις επιθυμούσαν να επιβάλλουν τη βούλησή τους, μετασχηματίζοντας το αίτημα για αλλαγή στο μοντέλο λειτουργίας των Α.Ε.Ι. που επέφερε ο Νόμος 1268, από το Πανεπιστήμιο της αυθεντίας και των τακτικών καθηγητών που προϋπήρχε στο «Πανεπιστήμιο των όλων ομάδων». Κατά συνέπεια, καίριες διατάξεις του Νόμου αυτού εφαρμόστηκαν στρεβλά και εμφανίστηκαν φαινόμενα που ο Νόμος αποσκοπούσε στην κατάργησή τους (Λακασάς, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο http://portal.kathimerini.gr/4Dcgi/4dcgi/ w articles kathextra-1_19/03/2012_433629). Ο Ομότιμος Καθηγητής της Νομικής Σχολής και τέως Αντιπρύτανης του ΕΚΠΑ Ιωάννης Καράκωστας είναι αμείλικτος στην κριτική του αποτίμηση: «Η συμμετοχή των φοιτητών στην ακαδημαϊκή ζωή αποτελούσε ένα βασικό βήμα που έγινε το 1982 για τον εκδημοκρατισμό των Α.Ε.Ι.. Που κατέληξε; Οι φοιτητικές-κομματικές παρατάξεις ασκούσαν καταθλιπτική-ασφυκτική επιρροή και έπαιζαν αντιδραστικό ρόλο και οδήγησαν τα τελευταία χρόνια στην, χωρίς υπερβολή, διάλυση του ιστού των Πανεπιστημίων» (Λακασάς, διαθέσιμο στο

δικτυακό τόπο http://portal.kathimerini.gr/4Dcgi/4dcgi/ w articles kathextra-1_19/03/2012_433629).

Ο Καθηγητής Δ. Κλάδης υπεραμύνεται του Νόμου 1268/1982 καταθέτοντας τη δική του άποψη ότι ο Νόμος αυτός ήταν πιο μπροστά από την εποχή του, καθώς πολλές διατάξεις του δεν εφαρμόστηκαν ποτέ, όπως η οργάνωση των μεταπτυχιακών σπουδών που επανήλθαν με το νέο Νόμο 4009/2011 (Κλάδης, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο http://news.kathimerini.gr/4dcgi/ w articlies_ell_100011_18/03/2012_476311), απόδειξη ίσως ότι οι συνθήκες δεν ήταν ώριμες για να αφομοιώσουν ένα νέο καθεστώς στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Ο Καθηγητής Γ. Πανούσης ενισχύοντας την παραπάνω κριτική, υπογραμμίζει ότι ο Νόμος 1268/1982 διατύπωνε ένα κοινωνικοπολιτικό και ακαδημαϊκό συμβόλαιο που διαμορφώθηκε από τους Πανεπιστημιακούς και τους φοιτητές στα αρχικά χρόνια της Μεταπολίτευσης (1974-1981), μια δικαίωση των θεσμικών αιτημάτων εκείνης της γενιάς. Ο Νόμος αυτός απαιτούσε τη διεύρυνση του διδακτικού προσωπικού, την αποδυνάμωση των τακτικών καθηγητών που αυθαιρετούσαν και τη συμμετοχή όλων των Πανεπιστημιακών ομάδων στη διοίκηση του Α.Ε.Ι. μέσω δημοκρατικών διαδικασιών και ακαδημαϊκών ελευθεριών με στόχο τη διακίνηση των ιδεών (εδώ αποσκοπεί και η έννοια του ασύλου) (Πανούσης, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο http://news.kathimerini.gr/4dcgi/ w articlies_ell_2_18/03/2012_476312).

Ο Πανούσης υποστηρίζει ότι ο Νόμος του 1982 υπήρξε ένα πολιτικό ακαδημαϊκό συμβόλαιο της Μεταπολίτευσης. Είναι απόρροια των εξεγέρσεων του Πολυτεχνείου, των θέσεων της Ε.Φ.Ε.Ε. (Εθνική Φοιτητική Ένωση Ελλάδος, το πανελλαδικό σωματείο των φοιτητών δηλαδή), των θέσεων των Ε.Ε.ΔΙ.Π./Ε.ΔΙ.Π. (οι βοηθοί και οι επιμελητές στα Πανεπιστήμια) και του Πανεπιστημιακού ομίλου, δηλαδή των δημοκρατικών Καθηγητών της εποχής εκείνης. Ο Νόμος του 1982 είχε τρεις στόχους: την κατάργηση της έδρας και την αποδυνάμωση των τακτικών Καθηγητών, το συμμετοχικό Πανεπιστήμιο και το άνοιγμα σε νέους επιστήμονες και βαθμίδες. Ο Καθηγητής υποστηρίζει ότι ο νέος Νόμος 4009/2011 μετασηματίζει την έννοια της δημοκρατίας, «ξανακλείνει» το σύστημα, ξαναδίνει δηλαδή την εξουσία στους πρωτοβάθμιους Καθηγητές και ελαχιστοποιεί τη συμμετοχή. Συνεπώς, ερχόμαστε αντιμέτωποι με ένα δίλημμα: δημοκρατία ή αποτελεσματικότητα. Ο νομοθέτης δεν έχει καμία εμπιστοσύνη στο Πανεπιστήμιο και προσπαθεί να λύσει τα προβλήματα δημιουργώντας το Συμβούλιο Ιδρύματος για να ενισχύσει τη διαφάνεια και την αξιοκρατία, αρχές που έχουν εκλείψει (Πανούσης, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο http://news.kathimerini.gr/4dcgi/ w articlies_ell_2_18/03/2012_476312).

Ο Αναπληρωτής Καθηγητής Μ. Ματσαγγάνης σημειώνει ότι «το ελληνικό Πανεπιστήμιο είναι βαριά άρρωστο: λειτουργεί σε ένα θεσμικό κενό και σε μια ατμόσφαιρα διάχυτης ανομίας», ένας θεσμός του οποίου οι νόμοι όχι μόνο δεν εφαρμόζονται, αλλά περιφρονούνται από τη νομοθετική και εκτελεστική εξουσία, γεγονός που καταδεικνύει τη μεγάλη ανάγκη για την ανατροπή των παλιών δυνάμεων και την είσοδο σε μια νέα εποχή (Ματσαγγάνης, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο http://nearthra.blogspot.com/2012/04/blog-post_25.html).

2.2. Η αναγκαία μεταρρύθμιση: Η αποδιάρθρωση των εγωϊστικών κινήτρων των ομάδων συμφερόντων εντός των Πανεπιστημίων

Το πρότυπο που ίσχυε εκείνη την εποχή για τα Πανεπιστήμια ικανοποιούσε συγκεκριμένες ομάδες πίεσης, οι οποίες ενδιαφέρονταν να ικανοποιήσουν δικές τους ανάγκες και είχαν άμεσο αντίκτυπο στην άσκηση επιρροής στη διαμόρφωση της

κοινής γνώμης και τη χάραξη και εφαρμογή της δημόσιας πολιτικής. Ωστόσο, πρωταρχικός στόχος τους υπήρξε στο να επιδράσουν στην υλοποίηση ιδιαίτερων πολιτικών, να υποστηρίξουν και να προωθήσουν τις θέσεις τους. Οι ομάδες πίεσης αποτελούν πολιτικό φαινόμενο που αναπτύσσεται κατά κύριο λόγο κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα στις καπιταλιστικές κοινωνίες, κυρίως στις αναπτυγμένες βιομηχανικά χώρες της Δύσης, οι οποίες θεωρούνται πιο πολύπλοκες και κατακερματισμένες. Ειδικότερα, αυτές οι κοινωνικές ομάδες στοχεύουν στην ικανοποίηση των άμεσων και μακροπρόθεσμων αναγκών και συμφερόντων τους που είναι συχνά αντικρουόμενα και, πολλές φορές, οι διαφορές τους φαίνονται αγεφύρωτες. Η αποδιάρθρωση των εγωιστικών συμφερόντων των ομάδων που κυριαρχούσαν στα Πανεπιστήμια ως σύστημα διαπραγμάτευσης μιας συγκεκριμένης ελίτ/κοινωνικής ομάδας με το κράτος βυθίστηκε σε τέλμα, έπειτα από την θέσπιση του νέου νομοθετικού πλαισίου για τα εκπαιδευτικά Ανώτατα Ιδρύματα. Ο επαναπροσδιορισμός της έννοιας της δημοκρατίας οδηγεί τα ελληνικά Πανεπιστήμια από την ικανοποίηση συγκεκριμένων συμφερόντων στην έννοια της διοικητικής αποτελεσματικότητας και οικοδομεί το προφίλ του Πανεπιστημίου της διεθνοποίησης.

Ειδικότερα, το πρότυπο για την Ανώτατη Παιδεία που όρισε ο νομοθέτης με το Νόμο 1268/1982 και το οποίο ανταποκρινόταν στις ανάγκες εκείνης της περιόδου της ιστορίας της χώρας φαίνεται ότι παρήκμασε. Η μεγάλη ελπίδα του έθνους που παίρνει σάρκα και οστά μέσω της παιδείας φαίνεται ότι αλλάζει. Από τη συγκρότηση συλλογικοτήτων μεταφερόμαστε σε ένα Πανεπιστήμιο ανταγωνιστικό, επιχειρηματικό, με έντονη την αίσθηση της οικονομικής και εμπορικής του αξίας και αποστολής μέσω δεικτών αξιολόγησης και αποδοτικότητας. Ο διεθνής ρόλος (διεθνοποίηση) των Α.Ε.Ι., η αριστεία, η αξιολόγηση, η λογοδοσία και η ανάγκη το Πανεπιστήμιο να εκπαιδεύσει ανθρώπους που θα εξασκήσουν ένα επάγγελμα, παίρνουν πλέον πρωταγωνιστικό ρόλο και οδηγούν το Πανεπιστήμιο σε κρίση ταυτότητας. Κρίση ταυτότητας και αλλαγής, που οδηγούν σε αποτίναξη θεσμών και ιδανικών που εξάντλησαν τη δυναμική τους και που το ίδιο το Πανεπιστήμιο κάποτε εξυπηρέτησε δίνοντάς τους πνοή και υπόσταση.

Ο Νόμος 1268/1982 μετά την πτώση της χούντας, έδωσε τεράστια σημασία στην ανάγκη εκσυγχρονισμού της χώρας, ρόλος που ανατέθηκε στα Πανεπιστήμια. Όπως υπογραμμίζει ο Καθηγητής Η. Κατσούλης τα ελληνικά Πανεπιστήμια έχουν μια ιδιαίτερη επιρροή και αίγλη για τον ελληνικό λαό. Σε ένα λαό που τοποθετεί τη μόρφωση στην κορυφή των αξιών του ως μέσο προσπέλασης σε ένα καλύτερο μέλλον, τα θέλητρα του Πανεπιστημίου μαγνητίζουν τον Έλληνα. Ο Κατσούλης υπογραμμίζει ότι ο Νόμος του 1982 έπρεπε να αναθεωρηθεί, να προσαρμοστεί εκ νέου στις ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας, να σταματήσει η «φτηνή κομματική συναλλαγή» με πρωταγωνιστές τις κομματικές παρατάξεις και τους καθηγητές, οι οποίοι είχαν υποχρέωση να αναλάβουν την υπεράσπιση του ζωντανού κυττάρου του χώρου τον οποίο είχαν δεσμευτεί να υπηρετούν (Κατσούλης, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.kinisipoliton.gr/UserFiles/File/public/publications9.pdf>). Όμως, ο Κατσούλης είναι δίκαιος στην κριτική του. Αναφέρει ότι ο Νόμος 1268/1982 άλλαξε τη δομή και λειτουργία του ελληνικού Πανεπιστημίου, τις οποίες ρύθμιζε ένας Νόμος του 1932 και ότι ήρθε την κατάλληλη στιγμή, έπειτα από τη μαζικοποίηση των ελληνικών Α.Ε.Ι.. Ωστόσο, η διαπλοκή που δημιούργησε ανάμεσα σε συμφέροντα και συντεχνίες οδήγησε σε αδιέξοδο ολόκληρη την παιδεία στην Ελλάδα και αυτό γιατί οι γενικές συνελεύσεις των Τμημάτων ελέγχονταν από τους φοιτητές και τις κομματικές τους οργανώσεις. Ο Καθηγητής σημειώνει ότι απόρροια αυτού του φαινομένου υπήρξε μια ατελείωτη συναλλαγή «από την οποία, τις περισσότερες

φορές, κερδισμένοι βγαίνουν οι πιο ευέλικτοι ευκαιριοκράτες». Ο Κατσούλης υπήρξε συγχρόνως αρκετά διορατικός, ώστε να επισημάνει εκείνη την περίοδο της δεκαετίας του 1980 ότι υπήρχε ανάγκη ύπαρξης ενός οργάνου που θα είχε την αρμοδιότητα να ελέγχει τους πρυτάνεις και σε ακραίες περιπτώσεις να τους ανακαλεί στις αρμοδιότητές τους, όταν αυτό ήταν απαραίτητο (Κατσούλης, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.kinisipoliton.gr/UserFiles/File/public/publications9.pdf>). Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και ο Λιάνης, ο οποίος αναφέρει ότι μέσω του Νόμου 1268/1982 έγινε ανελέητη κατάχρηση που είχε ως αποτέλεσμα να εκλείψουν από το νόμο οι ουσιαστικές μεταρρυθμιστικές του προτάσεις. Αυτό οδήγησε σε μια «καθολική καθηγητοποίηση», ενώ παράλληλα το φοιτητικό κίνημα στηρίχθηκε στην κατάκτηση προνομίων που δεν είχαν καμία σχέση με την ακαδημαϊκή προσπάθεια του φοιτητή, δηλαδή ο Νόμος, παρόλες τις καλές του προθέσεις, μεταφράστηκε σε μια «ακαδημαϊκή ισοπέδωση» (Λιάνης, 1989).

Οι δημιουργοί του νόμου 1268/1982 Δ. Κλάδης και Γ. Πανούσης αναλαμβάνουν την ευθύνη. Αν και όπως σημειώνουν, ο Νόμος ψηφίστηκε το 1982 σε καθεστώς πολέμου και μάχης, το οποίο διατηρήθηκε κατά τα πρώτα χρόνια εφαρμογής του και όπως παρατηρούμε η ιστορία επαναλαμβάνεται τώρα και με το νέο Νόμο για τα Α.Ε.Ι., το συντεχνιακό πνεύμα που είχαν αναπτύξει οι διάφορες ομάδες μέσα στα Πανεπιστήμια συνέχισε να γιγαντώνεται και να επηρεάζει και τα υπόλοιπα συλλογικά όργανα του Α.Ε.Ι.. Σύμφωνα με την Αιτιολογική Έκθεση του Νομοσχεδίου οι ρυθμίσεις του νέου Νόμου 4009/2011 αποβλέπουν στη βελτίωση του πλαισίου οργάνωσης και λειτουργίας των Α.Ε.Ι. και προσαρμογής τους στις εξελισσόμενες κοινωνικές, οικονομικές και επιστημονικές συνθήκες και απαιτήσεις ανάπτυξης της Ανώτατης Εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Ακρογωνιαίο λίθο του νέου θεσμικού πλαισίου αποτελεί το νέο πρότυπο διοίκησης των Α.Ε.Ι. το οποίο είναι δημοκρατικό και διεθνώς δοκιμασμένο, ενώ ταυτόχρονα παραμένει συλλογικό, με κατανομή των αρμοδιοτήτων διοίκησης, εποπτείας, ελέγχου, έγκρισης και στρατηγικής ανάπτυξης σε τρία όργανα κυρίως, το Συμβούλιο του Ιδρύματος, τον Πρύτανη και τη Σύγκλητο (ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ «ΔΟΜΗ, ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ, ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΗ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΙΔΡΥΜΑΤΩΝ»). Αυτοί οι τρεις πυλώνες της ενιαίας συλλογικής διοίκησης του Πανεπιστημίου παρουσιάζουν αυτήν τη στιγμή ορισμένες δυσλειτουργίες, καθώς το δίπολο Πρύτανης – Σύγκλητος συγκρούεται με το Συμβούλιο Ιδρύματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Οι κύριες αλλαγές στο Ελληνικό Πανεπιστήμιο μέσω του νέου νόμου 4009/2011: Διεθνοποίηση και Αξιολόγηση

Η διεθνοποίηση των σπουδών και της έρευνας έχει ενταθεί με τη βοήθεια των τεχνολογιών της πληροφορικής και των επικοινωνιών, με αποτέλεσμα να αυξάνεται ο ανταγωνισμός ανάμεσα στα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης στο εσωτερικό κάθε χώρας, αλλά και σε διεθνές περιβάλλον. Η ποιότητα της εκπαίδευσης αποτελεί πλέον έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες αυτού του ανταγωνισμού, με αποτέλεσμα η δημιουργία και ύπαρξη μηχανισμών διασφάλισης και πιστοποίησης της ποιότητας να έχει πρωταρχική θέση στην ατζέντα των πολιτικών σε ολόκληρη την Ευρώπη. Η ποιότητα στην Ανώτατη Εκπαίδευση έχει πολλές ερμηνείες, ενώ έχουν αναπτυχθεί διαφορετικές προσεγγίσεις σε ό,τι έχει σχέση με τους εσωτερικούς ή τους εξωτερικούς φορείς που διενεργούν την αξιολόγηση της ποιότητας της ακαδημαϊκής μονάδας. Ως αποτέλεσμα, η διασφάλιση της ποιότητας είναι εσωτερικό θέμα της

ακαδημαϊκής μονάδας, ενώ η πιστοποίηση πραγματοποιείται από εξωτερικούς αξιολογητές, δίνοντας στο πρόγραμμα σπουδών την ισχύ, την ευελιξία και αναγνωρισιμότητα που του αξίζει. Η μέτρηση της ποιότητας είναι διαδικασία που περιλαμβάνει την αυτοαξιολόγηση και την εξωτερική αξιολόγηση («Διασφάλιση της ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση» από την Αρχή Διασφάλισης Ποιότητας Ανώτατης Εκπαίδευσης, Αθήνα, Ιούλιος 2007, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.hqaa.gr/linksoct2009/00A.pdf>). Σε κάθε περίπτωση, ο κυρίαρχος στόχος που αναπτύσσεται μέσα από τις διαδικασίες αξιολόγησης των Α.Ε.Ι. είναι η συνεχής αναβάθμιση της ποιότητας των προγραμμάτων σπουδών και της έρευνας που διεξάγεται, η στρατηγική ανάπτυξη των Ιδρυμάτων και η οικονομική τους ανταποδοτικότητα σε επίπεδο Ιδρυμάτων και προγραμμάτων σπουδών («Τριπτόλεμος», 2013).

Με το νέο Νόμο επιδιώκεται η αξιολόγηση, η διεθνοποίηση, το άνοιγμα προς τα έξω, η κινητικότητα και η εξωστρέφεια των προγραμμάτων σπουδών, σύμφωνα με τις εξελίξεις που αντιστοιχούν στον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης (πιστωτικές μονάδες, προγράμματα σπουδών συνεργασίας, διεθνή προγράμματα σπουδών)¹. Ειδικότερα, το πρόγραμμα σπουδών διαρθρώνεται σε κύκλους, καθένας εκ των οποίων αντιστοιχεί σε συγκεκριμένες πιστωτικές μονάδες², που έχουν τη δυνατότητα να μπορούν να αντικατοπτρίσουν την αξία τους και στο εξωτερικό, στην περίπτωση που ο φοιτητής/φοιτήτρια θελήσει να συνεχίσει σε άλλη χώρα τις σπουδές του. Ο πρώτος κύκλος σπουδών περιλαμβάνει 180 πιστωτικές μονάδες, ο δεύτερος κύκλος σπουδών (μεταπτυχιακά) 60 ή 120 πιστωτικές μονάδες και ο τρίτος κύκλος σπουδών (διδακτορικές σπουδές) 60 ή 120 πιστωτικές μονάδες³. Το πρόγραμμα σπουδών καθορίζεται από ειδική επιτροπή (καθηγητές του οικείου γνωστικού αντικείμενου) και εγκρίνεται από τον Πρύτανη, υπόκειται σε διαδικασία πιστοποίησης, ενώ πλέον είναι υποχρεωτικό να αναγράφονται τα μαθησιακά αποτελέσματα του προγράμματος σπουδών και τα προσόντα που αποκτώνται από το σύνολό του⁴.

Σύμφωνα με τον Πανούση, η κινητικότητα είναι μια θετική εξέλιξη, εάν σκεφτούμε ότι στις Η.Π.Α. η μέθοδος αυτή είναι εκτεταμένη και χρησιμοποιείται σε μεγάλο αριθμό προγραμμάτων σπουδών, μέσω της διαδικασίας της εξ' αποστάσεως εκπαίδευσης. Ο Καθηγητής θεωρεί επίσης θετική τη δημιουργία ξενόγλωσσων προγραμμάτων σπουδών, γεγονός που τα κάνει περισσότερο ευέλικτα. Αν και πιστεύει στην αξιολόγηση των προγραμμάτων σπουδών, ο ίδιος παραμένει ακόμη επιφυλακτικός ως προς την πιστοποίησή τους και αυτό γιατί τη συνδέει με το πλαίσιο ανομίας, που συνεχίζει την ύπαρξή του στο ελληνικό Πανεπιστήμιο (Πανούσης, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.ntua.gr/anavathmisi/files/24062005/Mh-kerdoskopika-Panepistimia-Panousis.pdf>). Από την άλλη, το γεγονός ότι στις επιτροπές απονομής διδακτορικών διπλωμάτων σπουδών δεν συμμετέχει ο επιβλέπων

¹ Η ιδέα μιας Ενωμένης Ευρώπης σε στρατιωτικό, οικονομικό, πολιτικό επίπεδο ξεκίνησε από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και σφράγισε την πορεία όλων των Ευρωπαϊκών χωρών. Ταυτόχρονα η πορεία αυτή καλλιέργησε και την ιδέα μιας κοινής Ευρωπαϊκής πολιτικής στους τομείς της γνώσης και της εκπαίδευσης, αποτυπώνοντας στην πράξη την επιθυμία των κρατών μελών της Ε.Ε. για μια ενιαία Ευρώπη της Γνώσης. Κατά αυτόν τον τρόπο, οδηγήθηκαμε στη Συμφωνία της Μπολόνια (1999). Το ζητούμενο δηλαδή είναι η αξιοποίηση μιας αναπτυσσόμενης Ευρωπαϊκής αγοράς εργασίας και των απαιτήσεων που απορρέουν από την Κοινωνία της Γνώσης, κατά τρόπο ώστε να διαμορφωθούν ανάλογες θεσμικές αλλαγές στα Α.Ε.Ι. που θα εξασφαλίζουν στους αποφοίτους τους τη δυνατότητα πρόσληψής τους στην αγορά εργασίας βάσει ισότιμων επαγγελματικών τίτλων (από ιστοσελίδες του ιστότοπου της EUA: European University Association, <http://www.eua.be/Home.aspx>).

² ECTS-Ευρωπαϊκό Σύστημα Μεταφοράς Πιστωτικών Μονάδων: με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται η αναγνώριση των πτυχίων μεταξύ Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων χωρίς σοβαρά προβλήματα. Ως αποτέλεσμα, ενισχύεται η κινητικότητα των αποφοίτων των Ευρωπαϊκών Α.Ε.Ι..

³ Νόμος 4009/2011, Άρθρο 30 «Διάρθρωση των σπουδών».

⁴ Νόμος 4009/2011, Άρθρο 32 «Πρόγραμμα σπουδών».

καθηγητής του διδακτορικού, μόνο ωφέλιμο μπορεί να είναι γιατί συνιστά μια σημαντική προσπάθεια εξυγίανσης μιας ακόμη πτυχής ανομίας που είχε οδηγήσει τα Πανεπιστήμια σε τέλμα.

Σύμφωνα με το νέο θεσμικό πλαίσιο για τα Α.Ε.Ι. δίνεται η δυνατότητα στα Ιδρύματα να οργανώνουν και να προσφέρουν προγράμματα σπουδών έπειτα από τη συνεργασία τους με σχολές από άλλα Ιδρύματα της ημεδαπής ή της αλλοδαπής και σε ξένη γλώσσα⁵, εισάγονται στα Ιδρύματα προγράμματα δια βίου μάθησης στην παραδοσιακή τους μορφή ή και εξ' αποστάσεως εκπαίδευσης⁶, ενώ συγχρόνως παρέχεται η δυνατότητα συνεργασίας των Πανεπιστημίων με ερευνητικά κέντρα ή ινστιτούτα της χώρας ή του εξωτερικού για την οργάνωση μεταπτυχιακών και διδακτορικών σπουδών⁷. Απαραίτητη προϋπόθεση για τη λειτουργία όλων των προγραμμάτων σπουδών είναι η πιστοποίησή τους από την ΑΔΙΠ (Αρχή Διασφάλισης και Πιστοποίησης της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση) και όπως ορίζει το νέο θεσμικό πλαίσιο για τα Α.Ε.Ι.⁸.

Πρώτος ο Castells αναφέρει ότι μια σειρά από επιστημονικές και τεχνολογικές καινοτομίες συνέβαλαν στην ανάδυση αυτού του νέου τεχνολογικού παραδείγματος, πυρήνας του οποίου είναι η επεξεργασία της πληροφορίας, για να συμπεράνει ότι η πληροφορία στο μεταφορντιστικό κράτος είναι η πρώτη ύλη, αλλά συγχρόνως το τελικό προϊόν που προορίζεται στις αγορές. Οι νέες ελίτ της γνώσης είναι οι νέοι τραπεζίτες που ελέγχουν, διακινούν και διαθέτουν προς πώληση την πληροφορία στο τεράστιο χρηματιστήριο της κοινωνίας της γνώσης. Ο κάτοχος γνώσης, ο γνώστης της τεχνολογίας συγκεντρώνει την εξουσία και έρχεται να κυριαρχήσει μέσω του παγκοσμιοποιημένου μοντέλου της εκπαίδευσης (Castells M., 2003). Υπό αυτό το καθεστώς, οι κοινωνικοπολιτικοί αυτοί μετασχηματισμοί αναπόφευκτα οδήγησαν σε μετασχηματισμό τα ίδια τα εκπαιδευτικά συστήματα των κρατών, που έπρεπε τώρα να προσαρμοστούν σε περισσότερο ευέλικτες μορφές διαχείρισης της γνώσης, που στην ουσία προσφέρθηκε ως καταναλωτικό προϊόν, ως εμπόρευμα για να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις της αγοράς.

Όμως, πως ακριβώς θα λειτουργήσουν και ποιο είναι το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα αναπτύσσεται αυτή η νέα δυναμική τους; Το Πανεπιστήμιο σε αυτήν τη νέα δομή θα μετεξελιχθεί ως «εταιρεία υπηρεσιών», ως επιχείρηση, τα προϊόντα της οποίας (εκπαίδευση και έρευνα) θα πωλούνται ή θα ανταλλάσσονται στην αγορά, ως προϊόντα εργασίας; Αναρωτιόμαστε εάν ο ανταγωνισμός και το κέρδος θα αποτελούν τον σκληρό πυρήνα τους, ενώ η γνώση θα αντιμετωπίζεται λιγότερο ως δημόσιο αγαθό και περισσότερο ως ιδιωτικό πλεονέκτημα. Επαναστατικό ή όχι, αυτός ο τύπος του Πανεπιστημίου αναμένεται να κυριαρχήσει τα επόμενα χρόνια, διεκδικώντας μια θέση στην ανταγωνιστική αγορά, όπως ακριβώς λειτουργεί και η δαρβινική θεωρία της εξέλιξης των ειδών. Σε γενικές γραμμές, το βασικό πλαίσιο λειτουργίας του Πανεπιστημίου ως επιχείρηση, αναπτύσσεται βάσει της θεωρίας ότι η κοινωνία είναι σε θέση να εκτιμήσει την παραγωγή/προϊόντα του Πανεπιστημίου, αναλογικά με το πως αυτοί οι πόροι, η πηγή γνώσεων μπορεί να χρησιμοποιηθεί αλλού.

Η «εμπορευματοποίηση» (marketization) των προϊόντων του Πανεπιστημίου (συμπεριλαμβανομένης και της εκπαίδευσης) καταδεικνύει την αναμφισβήτητη αξία του (ενν. του Πανεπιστημίου), όταν έρχεται να συγκριθεί με χρηματικούς όρους με το

⁵ Νόμος 4009/2011, Άρθρο 40 «Προγράμματα σπουδών συνεργασίας μεταξύ Α.Ε.Ι.» και Άρθρο 44 «Διοργάνωση σπουδών σε ξένη γλώσσα».

⁶ Νόμος 4009/2011, Άρθρο 43 «Προγράμματα σπουδών δια βίου μάθησης».

⁷ Νόμος 4009/2011, Άρθρο 42 «Συνεργασία Α.Ε.Ι. και ερευνητικών κέντρων».

⁸ Νόμος 4009/2011, Άρθρο 45 «Πιστοποίηση και χρηματοδότηση προγραμμάτων σπουδών».

σύστημα υγείας, την κοινωνική ασφάλεια ή κάθε άλλη υπηρεσία που χρηματοδοτείται από κεφάλαια του κράτους. Σύμφωνα με τον Δημητρόπουλο, τα συστήματα Ανώτατης Εκπαίδευσης δεν επιτελούν κατά αποκλειστικότητα εκπαιδευτικές λειτουργίες. Η δεύτερη σπουδαία κοινωνική αποστολή τους έγκειται στην παραγωγή νέας γνώσης, την έρευνα και την καινοτομία. Η παγκοσμιοποίηση καθώς αυξάνει τον παγκόσμιο ανταγωνισμό, αναγκάζει τις αναπτυγμένες χώρες για να επιβιώσουν, να διατηρήσουν τη διεθνή τους ανταγωνιστικότητα ενισχύοντας τα συστήματα παραγωγής νέας γνώσης και καινοτομίας. Τα Πανεπιστήμια αποτελούν σημαντικό τμήμα των συστημάτων καινοτομίας και κάποιες χώρες (Σουηδία, Φιλανδία) επενδύουν έμπρακτα στη γνώση και την καινοτομία μέσω των πολιτικών τους επιλογών. Αντίθετα, η Ελλάδα βρίσκεται αρκετά χαμηλά σε σύγκριση με αυτές τις χώρες, αφού οι δαπάνες για έρευνα είναι χαμηλότερες, ενώ το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται και σε ό,τι αφορά στη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στη χρηματοδότηση της έρευνας. Η Ελλάδα δηλαδή έχει ένα περιορισμένο σύστημα έρευνας και καινοτομίας, παρά το γεγονός της διεύρυνσης της εκπαίδευσης σε μεγαλύτερα τμήματα του πληθυσμού. Εν κατακλείδι, η υποχρηματοδότηση αυτή δεν επιτρέπει την οικοδόμηση ενός σύγχρονου κοινωνικού προφίλ της γνώσης και τη μετάβαση στην κοινωνία της γνώσης που δημιουργείται από τις δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης. Σε ξένα Πανεπιστήμια η χρηματοδότηση περιλαμβάνει και τα αποτελέσματα της εξωτερικής αξιολόγησης, καθώς οι διαδικασίες αξιολόγησης έχουν χαρακτήρα υποστηρικτικό και συνδέονται με την ανάπτυξη βέλτιστων πρακτικών (Δημητρόπουλος, 2006).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Συμπεράσματα

Το ελληνικό Πανεπιστήμιο σήμερα βρίσκεται αντιμέτωπο με μια πολύπλευρη κρίση νομιμοποίησης, που εμπεριέχει την κοινωνία, την οικονομία, την αξιοπιστία ως προς την οργανωτική και διοικητική λειτουργία του. Παράλληλα, τα δίπολα δημόσιο-ιδιωτικό, εσωστρέφεια-εξωστρέφεια, εκπαίδευση-έρευνα, κοινωνικό Πανεπιστήμιο- επιχειρηματικό Πανεπιστήμιο ζητούν την ορθή τοποθέτησή τους με βάση το νέο νομοθετικό πλαίσιο που έχει αναδυθεί, ενώ συγχρόνως η ελληνική κοινωνία δεν έχει παύσει να εκφράζει το αίτημα για μαζική Ανώτατη Εκπαίδευση, που τώρα συνδέει τα πτυχία με την αγορά εργασίας, αλλαγή καθυστερημένη αλλά περισσότερο αναγκαία από ποτέ άλλοτε (Κοντιάδης, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο http://www.contiades.gr/index2.php?option=com_content&task=view&id=35&pop=1 ..). Αναπόφευκτα, η πολυπλοκότητα της οικονομικής κρίσης που ταλανίζει τη χώρα δεν πρέπει να συνδέεται με την απαξίωση, την υποτίμηση του σημαντικού έργου των Πανεπιστημιακών δασκάλων και τον ίδιο το θεσμό του ελληνικού Πανεπιστημίου. Η μεταρρυθμιστική αναγκαιότητα εκφράζεται μέσα από το Νόμο 4009/2011 που αποσκοπεί να θέσει σε εξέλιξη ουσιαστικές κυοφορούμενες μεταρρυθμίσεις προς όφελος του ελληνικού Πανεπιστημίου που θα μπορεί να στέκεται επάξια στον ανταγωνισμό ξένων Πανεπιστημίων, αξιοποιώντας το σημαντικό έργο που επιτελείται μέσα στους κόλπους του.

Ο νέος Νόμος (4009/2011) μετασχηματίζει την έννοια της δημοκρατίας, επιχειρεί τη διεθνοποίηση και την αξιολόγηση του δημόσιου Πανεπιστημίου σύμφωνα με τα πρότυπα που ισχύουν σε άλλα Πανεπιστήμια του εξωτερικού εδώ και δεκαετίες. Σύμφωνα με τον Τριμπέρη, τα πραγματικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η Ανώτατη Εκπαίδευση στη χώρα μας έχουν κατά καιρούς αποτυπωθεί από τους Πανεπιστημιακούς με συστηματικό τρόπο. Καλό είναι, συνεχίζει ο Καθηγητής, η

Πολιτεία να μελετήσει τις ανάγκες, να συμπορευτεί με τους Πανεπιστημιακούς και να προσανατολιστεί στην κατεύθυνση της ενίσχυσης του δημόσιου χαρακτήρα της Εκπαίδευσης, της διάδοσης της μόρφωσης και της έρευνας που αντιστοιχεί στις σύγχρονες εξελίξεις της επιστήμης, στις κοινωνικές ανάγκες και στην υπεράσπιση του δικαίωματος της ελεύθερης διακίνησης των ιδεών (Τριμπέρης, 2012).

Το Ελληνικό Πανεπιστήμιο βρίσκεται σε κρίση ταυτότητας. Αντιμετωπίζει προκλήσεις που αμφισβητούν τη βιωσιμότητά του, από θεσμούς που το ίδιο εξυπηρέτησε, αν και δεν πρέπει να μας διαφεύγει το γεγονός ότι σύμφωνα με το νέο θεσμικό πλαίσιο που έχει δημιουργηθεί, θεωρείται ότι ενισχύονται η δυναμική και η αυτοτέλεια του ελληνικού Πανεπιστημίου που αναδεικνύονται οι στυλοβάτες του, ισχυροποιώντας το απέναντι στον ανταγωνισμό που εκπορεύεται από τα Πανεπιστήμια του εξωτερικού. Και για αυτό οφείλει να προσαρμοστεί στη διεθνοποίηση και την αξιολόγηση, υπακούοντας σε κανόνες και δείκτες που κρίνουν τη βιωσιμότητά του στον αυξανόμενο παγκοσμιοποιημένο ανταγωνισμό.

Σήμερα, το Πανεπιστήμιο θέλει να εκπαιδεύσει ανθρώπους που θα εξασκήσουν ένα επάγγελμα και αναρωτιόμαστε πως θα διασφαλιστεί αυτό, γιατί πρέπει να μας είναι αντιληπτό πως αυτή είναι η ουσιαστική αποστολή της εκπαίδευσης, η παροχή γνώσεων στους φοιτητές με σκοπό αυτοί να είναι ικανοί και να καταφέρουν να ανταποκριθούν με επιτυχία στις απαιτήσεις της αγοράς, «εξαργυρώνοντας» το πτυχίο τους επαγγελματικά. Και μέσα σε όλα αυτά υπάρχει και η έρευνα. Η έρευνα που ορισμένοι ισχυρίζονται ότι έρχεται να ρυθμιστεί σύμφωνα με τους κανόνες της αγοράς, ενάντια σε ό,τι συμβολίζει η μόρφωση και η γνώση. Προκειμένου λοιπόν να αναπτυχθεί η ελεύθερη έρευνα και όχι εκείνη που θα κατευθύνεται από τις πολυεθνικές, θεωρούμε ότι απαιτείται άμεσα η διασφάλιση χώρου και κονδυλίων, η παροχή αξιοπρεπών μισθών στους καθηγητές και η χρηματοδότηση της έρευνάς τους.

Όπως συμπεραίνει ο Καραλής «αν τελικά ο Σίσυφος σταθεροποιήσει το βράχο και διαψεύσει το μύθο, αυτό μάλλον θα γίνει στις μέρες που διανύουμε και θα πρέπει να αποδοθεί κυρίως σε πυρήνες και συλλογικότητες που διαμορφώνουν επίπονα αλλά σταθερά τη δυναμική του πεδίου» (Καραλής, 2010), ενώ αφήνοντας στην άκρη για λίγο τις νέες νομοθετικές ρυθμίσεις που αναλύσαμε στην εργασία μας, δεν πρέπει να απομακρυνόμαστε από την ουσία της εκπαίδευσης. Η Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη μας την υπενθυμίζει, επισημαίνοντας τον τριπλό χαρακτήρα της εκπαίδευσης: προώθηση της κοινωνικής δικαιοσύνης, ανάπτυξη των δημιουργικών δυνατοτήτων της νεολαίας και ένταξη νέων γενιών στην κυρίαρχη κοινωνική δομή (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1997), οδηγώντας μας στο συμπέρασμα ότι η διεύρυνση της δημοκρατίας και η ισότητα ευκαιριών συμμετοχής στην εκπαιδευτική διαδικασία αποτελεί το μεγάλο διακύβευμα, «γιατί η εκπαίδευση θα μπορούσε να είναι αυτοσκοπός, ένα κοινωνικό και πολιτισμικό αγαθό στο οποίο όλοι έχουν δικαίωμα, και ως τέτοιο να επιδιώκεται από όλους και να παρέχεται σε όλους» (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1997, σσ. 44.).

Βιβλιογραφία – Αρθρογραφία:

1. **Ο ΝΟΜΟΣ 4009/2011** «ΔΟΜΗ, ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ, ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΗ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΙΔΡΥΜΑΤΩΝ», ΦΕΚ 195/06.09.2011.
2. **Ο ΝΟΜΟΣ 1268/1982** «ΓΙΑ ΤΗ ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΙΔΡΥΜΑΤΩΝ», ΦΕΚ Α 87/16.07.1982.

3. **Ο ΝΟΜΟΣ 1268/1982 ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΑ Α.Ε.Ι.**, ΣΩΤΗΡΙΟΥ Ε. ΜΠΕΝΟΥ (τ. Προϊσταμένου Γραμματείας και Γενικού Διευθυντή Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών), Αθήνα⁷, Γ. Μπένου, 2008.
4. **ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ «ΔΟΜΗ, ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ, ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΗ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΙΔΡΥΜΑΤΩΝ».**
5. CASTELLS MANUEL, «Ο πληροφοριακός τρόπος ανάπτυξης» στο HALL STUART, HELD DAVID, MCGREW ANTHONY, *Η Νεωτερικότητα σήμερα: Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*, Αθήνα², Σαββάλας, 2003, 570 σελ.
6. ΓΙΑΤΡΟΜΑΝΩΛΑΚΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, *Νόμος-πλαίσιο: η λογική και ο λόγος*, στην εφημερίδα «Εδώ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ», Μηνιαία έκδοση του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα, Οκτώβριος 2011, αρ. φύλλου 178.
7. ΚΑΡΑΛΗΣ ΘΑΝΑΣΗΣ, «Η εξέλιξη της εκπαίδευσης ενηλίκων στην Ελλάδα», στο ΒΕΡΓΙΔΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, ΚΟΚΚΟΣ ΑΛΕΞΗΣ (επιμέλεια), *Εκπαίδευση Ενηλίκων: Διεθνείς προσεγγίσεις και ελληνικές διαδρομές*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2010, 418 σελ.
8. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΟΛΥΔΩΡΙΔΗ ΓΙΤΣΑ, *Κοινωνιολογική Ανάλυση της Ελληνικής Εκπαίδευσης: οι εισαγωγικές εξετάσεις*, τόμος Ι, Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg, 1997, 411 σελ.
9. ΠΡΙΟΒΟΛΟΥ ΣΤΕΛΛΑ, *Αρκεί η πολιτική συναίνεση για την Ανώτατη Εκπαίδευση;*, στην εφημερίδα «Εδώ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ», Μηνιαία έκδοση του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα, Οκτώβριος 2011, αρ. φύλλου 178.
10. ΤΡΙΜΠΕΡΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, *Μην πυροβολείτε τα Πανεπιστήμια*, στην εφημερίδα «Εδώ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ», Μηνιαία έκδοση του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα, Μάιος 2012, αρ. φύλλου 185.
11. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ Χ. ΚΩΣΤΑΣ, *Μη εφαρμόσιμες οι αντισυνταγματικές διατάξεις του νέου νόμου*, στην εφημερίδα «Εδώ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ», Μηνιαία έκδοση του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα, Οκτώβριος 2011, αρ. φύλλου 178.
12. «Η Αξιολόγηση στην Ανώτατη Εκπαίδευση» στον «Τριπτόλεμο» (περιοδική έκδοση), Αθήνα, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, τεύχος 35, Καλοκαίρι 2013.
13. DE BOER HENRY and STENSAKER BJØRN, «An Internal Representative System: The Democratic Vision», στο MAASSEN PETER, OLSEN P. JOHAN (editors), *University Dynamics and European Integration*, The Netherlands, Springer, 2007, σελίδες 99-117.
14. «30 Χρόνια μετά το Νόμο του 1982 για τα ΑΕΙ: Ένας απολογισμός της αλλαγής που επιχείρησε η πρώτη κυβέρνηση ΠΑΣΟΚ» του ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΛΑΚΑΣΑ, στην εφημερίδα «Η Καθημερινή», διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο http://portal.kathimerini.gr/4Dcgi/4dcgi/ w articles kathextra-1_19/03/2012_433629 (28.05.2015).
15. «Το πνεύμα μιας εγκυκλίου» του ΗΛΙΑ ΚΑΤΣΟΥΛΗ, (Καθηγητής Πολιτικής Κοινωνιολογίας στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης του Παντείου Πανεπιστημίου), στην εφημερίδα «Ελευθεροτυπία» της 15.10.1986, διαθέσιμο στο

δικτυακό
τόπο

- <http://www.kinisipoliton.gr/UserFiles/File/public/publications9.pdf>
(28.10.2014).
16. «Νόμος – πλαίσιο. Άμεση ανάγκη αναθεώρησης» του ΗΛΙΑ ΚΑΤΣΟΥΛΗ, (Καθηγητής Πολιτικής Κοινωνιολογίας στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης του Παντείου Πανεπιστημίου), στην εφημερίδα «Ελευθεροτυπία» της 21.09.1989, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.kinisipoliton.gr/UserFiles/File/public/publications9.pdf>
(28.10.2014).
17. «Άποψη: Ήταν πιο μπροστά από την εποχή του» του ΔΙΟΝΥΣΗ ΚΛΑΔΗ, (Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής, πρώην ειδικός Γραμματέας Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων), στην εφημερίδα «Η Καθημερινή», διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο http://news.kathimerini.gr/4dcgi/w_articlies_ell_100011_18/03/2012_476311
(28.05.2015).
18. «Άποψη: Τα τέσσερα σημεία που θα άλλαζα» του ΓΙΑΝΝΗ ΠΑΝΟΥΣΗ, (Καθηγητής Τμήματος Επικοινωνίας & ΜΜΕ στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, πρώην Πρύτανης Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης), στην εφημερίδα «Η Καθημερινή», διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο http://news.kathimerini.gr/4dcgi/w_articlies_ell_2_18/03/2012_476312
(28.05.2015).
19. «Δημόσιες ετεροτοπίες & μη-δημόσιες ουτοπίες» του ΓΙΑΝΝΗ ΠΑΝΟΥΣΗ (Καθηγητής Τμήματος Επικοινωνίας & ΜΜΕ Παν/μίου Αθηνών, πρώην Πρύτανης Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης), διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.ntua.gr/anavathmisi/files/24062005/Mh-kerdoskopika-Panepistimia-Panousis.pdf> (12.01.2015).
20. «Mea Culpa για τα Α.Ε.Ι.: Γιατί απέτυχε ο Νόμος-Πλαίσιο» του ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΛΙΑΝΗ, (Καθηγητής στην Πολυτεχνική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, διετέλεσε Υφυπουργός στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων από 21.10.1981-05.07.1982), στην εφημερίδα «Το Βήμα» της 01.10.1989, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.kinisipoliton.gr/UserFiles/File/public/publications9.pdf>
(28.10.2014).
21. «Η μεταρρύθμιση του ελληνικού Πανεπιστημίου» του ΞΕΝΟΦΩΝ Ι. ΚΟΝΤΙΑΔΗ, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο http://www.contiades.gr/index2.php?option=com_content&task=view&id=35&pop=1.. (28.05.2015).
22. «Το Πανεπιστήμιο της ανομίας» του ΜΑΝΟΥ ΜΑΤΣΑΓΓΑΝΗ, (Αναπληρωτής Καθηγητής στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών), στην εφημερίδα «Η Καθημερινή», διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο http://nearthra.blogspot.com/2012/04/blog-post_25.html (28.05.2015).
23. «Διασφάλιση της ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση» από την Αρχή Διασφάλισης Ποιότητας Ανώτατης Εκπαίδευσης, Αθήνα, Ιούλιος 2007, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.hqaa.gr/linksoct2009/00A.pdf>
(18.01.2015).
24. «Η Ανώτατη Παιδεία στην Ελλάδα σε συγκριτική προοπτική: Ιρλανδία, Πορτογαλία, Σουηδία, Τουρκία, Φιλανδία» (Έρευνα του ΕΛΙΑΜΕΠ για την Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση στην Ελλάδα), του ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ, (PhD, London School of Economics & Political Science, Επιστημονικός Συνεργάτης στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και

Δημόσιας Διοίκησης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών),
Αθήνα, Απρίλιος 2006, 117 σελ., διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο
<http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2008/07/chapter2.pdf>
(25.01.2015).